

Sukupuolten ja sosiaalisen tasa-arvon näkökulma käsityöopetukseen sekä mietteitä tulevast

 sana yleissivistävää koulutusta käsityöopetuksella on Suomessa pitkä perinne, mikä on monin tavoin onnekasta, onhan Suomi niitä harvoja maita, jossa käsityöopetus yhä edelleen tavoittaa jokaisen lapsen ja nuoren. Rasitteena voidaan pitää sitä, että käsityöopetus tässä muodossa on ylläpitänyt ja ylläpitää edelleen rooliajattelua, jakoa miesten ja naisten töihin. Artikkelissani tarkastelen käsityöopetusta sukupuolen ja sosiaalisen tasa-arvon näkökulmasta lähinnä kansa- ja peruskoulussa.

Käsityöopettajana minua kiinnostaa myös käsityöopetuksen tulevaisuus, jota pohdin artikkelini loppuksi. Käsityötaitoa voidaan tarkastella tuotantotapana ja ihmisen identiteetin rakentajana. Viime vuosina tietotekniikan kehitys on ollut nopeata ja kaikkialle ulottuvaa. Millaista käsityöopetusta tarvitaan 2000-luvulla, kun tietotekniikka lähes korvaa ihmisen tai näin ihminen tun-

tuu ainakin kuvittelevan? Millaista opetuksen tulisi olla ja millaisia mahdollisuuksia sillä on, jotta sekä tuotantoelämän vaatimukset että käden taidot osana minäkuvan rakentamista tulisivat huomioituiksi?

Työille naisten työt, pojille miesten työt

Elinkeinoelämän historiassa pidetään työn tekemistä käsin yhtenä varhaisvaiheen tuotantotapana. Keskiajasta lähtien se on ollut joko pienimuotoista muotitietoista kaupunkimaista tuotantoa, maatalousyhteisöjen ammattimaista hyötyesineiden tuotantoa tai kotikäsi-työtä.¹ Käsityöläisyys on ollut vahvasti sukupuolittunut. Ammattimainen käsi-työnteko sallittiin pääsääntöisesti ainoastaan miehille. Naisille kuuluivat kodeissa tarvittavista tekstiileistä huolehtiminen, ns. kotikäsi-työ.²

Käsityön sukupuolittunut työnjako heijastui myös koulutukseen. Jo ennen kansakoululaitosta Suomessa toimi lukuisia rouvasväenyhdistysten ylläpitämiä köyhien tyttöjen käsityökouluja, joissa käsitöiden teko muodosti pääosan koulutyötä, vaikka niissä opetettiin myös yleissivistäviä aineita. Tavoitteena oli tarjota köyhille tytöille mahdollisuus ansiotyöhön ja saada siten taloudellista itsenäisyyttä. Näitä kouluja oli ympäri maata ja monet niistä tunnetaan nykyisin käsi- ja taideteollisuusalan oppilaitoksina. Esimerkiksi Fredrika Wetterhoffin Hämeenlinnaan perustama käsityökoulu oli osa tätä järjestelmää.³

Käsityökouluilla oli kansakoululaitoksen käynnistymisvaiheessa merkittävä tehtävä, sillä kansakouluuute levisi ympäri maata varsin hitaasti. Esimerkiksi Fredrika Runebergin aloitteesta ja johdolla perustettua Porvoon köyhäin tyttöjen koulua pidettiin niin hyvin organisoituna ja johdettuna, että sen opetus-

suunnitelma vastasi kaikin tavoin vuoden 1866 kansakouluasetuksen tavoitteita. Koulu siirtyi 1870-luvulla Porvoon kaupungin omistukseen. Myös Kuopion Rouvasväenyhdistyksen ylläpitämä köyhien tyttöjen koulu hoiti aina vuoteen 1872 asti kansakoululaitokselle kuuluvaa tehtävää, jonka jälkeen koulu siirtyi osaksi Kuopion kansakoululaitosta.⁴

“Suomen kansakoululaitoksen isä” Uno Cygnaeus puolusti vaimonsa Axianne Cygnaeuksen kannustamana naisten oikeutta opiskella ja saada koulutusta. Siitä huolimatta Cygnaeuksen käsitys naisten ja miesten tehtävistä sekä tyttöjen ja poikien erilaisesta kasvattamisesta

eivät poikenneet ajan patriarkaalisesta ajattelusta, jonka mukaan naiset kiinnitettiin yksityiseen ja miehet julkiseen sfääriin.⁵ Annukka Jauhiainen viittaa väitöskirjassaan brittiläiseen tutkijaan June Purvisiin, jonka mukaan kotitalousideologiasta oli muodostunut 1700-1800-lukujen Englannissa keskeinen naisten koulutusta määrittänyt tekijä⁶. Näin voidaan todeta tapahtuneen myös Suomessa. Cygnaeuksen mielestä tyttöjä tuli totuttaa koulussa taloudenhoitoon ja pojissa tuli kehittää “lainkuuliaisuutta ja tosikristillistä rohkeutta, joka ei häikäile uhrata henkeänsä ja vertansa totuuden ja oikeuden, isänmaan ja omaistensa puolesta”⁷.

Sortavalan maalaiskunnan Tulolan kansakoulun oppilaat ja opettaja sekä kansallisromantiikan henkeen tehtyjä kirjontatöitä 1910-luvun lopulla. Kuva Yksityiskokoelma

Suomessa 1800-luvun lopulla käsityöläisammattien traditio ja maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa vallinnut tiukka miesten ja naisten välinen työnjako määritteli poikien käsityöopetuksen suunnan, vaikka sitä perusteltiin myös kodissa ja maatoissa tarvittavien taitojen välttämättömyydellä. Cygnaeus teki ehdotuksen tyttöjen ja poikien käsityöopetuksen sisällöiksi. Hän laati vuonna 1863 Jyväskylään perustetun opettajaseminaarin yhteydessä toimiville poikajä tyttömallikouluille⁸ työjärjestykset ja opetussuunnitelmat. Sen mukaan opetus alkoi jo tarhassa, jossa tytöille tul-taisiin opettamaan mm. virkkaamista, sukankutomista ja suoraa ompelua sekä pojille juuritöitä ja ohuille laudoille piirrettyjen ääriviivojen sahaamista käsisahalla. Tyttökoululle Cygnaeus ehdotti taloustöihin osallistumisen ohella puku- ja liinavaateompelua, liina- ja pitovaatteiden leikkaamista, kehräämistä, kutomista, sukankudontaa, palmikoimista, virkkaamista ja muita tarpeellisia käsitöitä. Poikakoulussa pojat saivat puolestaan harjoitella käyttämään puusepän, sorvarin ja sepän työkaluja, jotta he “oppisivat valmistamaan tavallisessa talonpoikaiskodissa tarvittavia huonekaluja, talouskapineita, pelto-, niitty- ja ajokaluja sekä laittamaan yksinkertaisia koneita, mekanisia työkaluja j.n.e.; karkeampia suutarin- ja satulasepän töitä.”⁹

Vuonna 1893 kansakouluasetus uusittiin. Nyt käsityö tuli pakolliseksi myös pojille, mikä oli ollut käytännössä mah-

dollista siihenkin asti.¹⁰ Tosin vuoden 1912 kansakoulun käsityöopetusta pohtineessa komiteanmietinnössä väitetään erheellisesti käsityön tulleen yleensä pakolliseksi jo vuonna 1866. Pakollisuus tarkoitti sitä, ettei kansakouluasetuksessa vuodelta 1866 oltu annettu tarkempia määräyksiä käsityöopetuksen laadusta. Ainoastaan maalaiskunnissa piti tyttöjä “harjoitettaman naisväen käsitöihin ja poikia kätevyuteen”. Kaupunkikuntien kouluja koskeva määräys oli muodoltaan ja sisällykseltään väljempi. Sen mukaan tyttöjä piti “harjoitettaman naisväen käsitöihin”, mutta poikien opetukseen käsityö ei kuulunut. Poikien oppiaineluettelossa mainittiin ainoastaan, että seurakunnilla oli valta lisätä käsityöopetusta pojille.¹¹

Minna Canth oli niitä harvoja, jotka suhtautuivat kriittisesti tyttöjen sukupuolisidonnaisen käsityöopetuksen pakollisuuteen. Hän totesi kirjeessään 26.4.1884 Lucina Hagmanille:

“Kaikessa muussa olen Sinun kanssasi yhtä mieltä, ainoastaan käsitöiden suhteen en. Ne eivät kannata, niihin tuhlataan liian paljon aikaa ja voimia, joita voisi edullisemmin käyttää. Mielestäni ne pitäisi jättää tykkänään pois tyttökouluista ja siihen perustettaisiin eri käsityökouluja, joissa opetus tulisi olemaan täydellisempi ja tarkempi kuin se kaikessa tapauksessa tyttökouluissa voi olla. Työn jako täytyy tulla. Kaik-

Jyväskylän seminaarin tyttöharjoituskoulun opettajatar Viivi Särkkä havainnollistaa oppilaille ja opetusharjoittelijoille mallityön avulla opetettavaa asiaa vuonna 1914. Kuva Jyväskylän yliopiston museo

ki naiset elkööt tehkö käsitöitä. Sillä tavalla estetään vaan niiltä naisilta elatuksen saaminen, jotka käsitöistään vaan tuloa saavat. Ja suurinta hulluutta on luulla perheen emännän hyödyttävän kotiaan paremmin, jos hän ahkerasti istuu käsityön ääressä. Päinvastoin! Silloin hän juuri pahimmasti erehtyy, kun tuhlaa aikaa ja voimia semmoiseen, jota vähällä maksulla voi muilla teettää.”¹²

Säätyläisten vai rahvaan tarpeita?

1880-luvulla kamppailua poliittisesta vallasta ja koulutuspolitiikan suunnasta käytiin perinteisesti valtaa pitäneen

ruotsinkielisen liberaalin yläluokan ja uuden, keskiluokkaisemmista lähtökohdista nousevan suomenkielisen sivistyneistön välillä. Fennomaanit korostivat taloudellista hyötyä. Heidän näkemyksensä mukaan kansakoulunkäyntiin hukattu aika saatiin takaisin paremman tuottavuuden kautta. Liberaalit taas painottivat kansanopetusta itseisarvona.¹³

Cygnaeus piti säätyläisnaisia parhaina tyttöjen opettajina. Poikia opettamaan hänen mielestään tuli valita entisiä sotilaita ja aliupseereja ruotuväestä.¹⁴ Varsinkin tyttöjen kohdalla tämä näkyi suoraan opetuksen sisällössä. Annukka Jauhainen viittaa väitöskirjassaan Purvisiin, jonka mukaan kotitalous määritteli naiseutta yleensä, mutta keskiluokan

ja työväenluokan naisten välinen ero oli selvä¹⁵. 1800-luvun lopulla elettiin biedermeier-aikaa, joka täytti säätyläiskodit pitseillä, makrameella, pellinnyöreillä, silkkityynyillä ja kirjailuilla liinoilla¹⁶. Hienompien käsitöiden tekeminen oli ollut vanhastaan keskeinen osa säätyläisyytten kotikasvatusta.

Maaseudulla ja alempien luokkien keskuudessa tarpeet lähtivät jokapäiväisestä elämästä. Cygnaeus näki käsityönopetuksen melkoisessa määrin juuri maaseudun sosiaalisen ja taloudellisen tilan tehokkaana kasvatuksellisenä parantajana. Tällaiseen asemaan käsityönopetusta ei oltu asetettu vielä minkään muun maan kansakoululaitoksessa, totesi kouluhistorioitsija Aimo Halila.¹⁷

Ensimmäiset seminaarien opettajat olivat säätyläisiä. Myös Jyväskylän opettajaseminaarin ensimmäisen vuosikursusin kuudestatoista naisopiskelijasta kaikki yhtä lukuun ottamatta olivat kotoisin säätyläisperheistä.¹⁸ Esimerkin vuoksi mainittakoon, että mm. liberaalien perustaman Helsingin käsityökoulun taideompelun ja kudonnan opettajan Sophie Snellmanin kerrottiin olleen mielihyvänsä ankara aristokraatti¹⁹. Tämä ajattelutapa heijastui vielä 1960-luvulla Helsingin käsityönopettajaopiston opetuksessa. Tosin kyseisen oppilaitoksen oppilaana en asiaa tuolloin täysin ymmärtänyt.

Säätyläisten vai rahvaan tarpeet? Tästä käytiin julkisuudessa vilkasta keskustelua.

1800-luvun lopun naiskäsityöissä tarpeellinen merkkäusmallikirjan lehti nimikointia varten.

lua. Vuonna 1881 pidettiin Jyväskylässä maan ensimmäinen kansakoulu kokous, jossa Porin suomalaisen tyttökoulun johtajatar neiti Högman kritisoi kokouksen yhteydessä ollutta näyttelyä turhamaisuuden suosimisesta:

“Monissa kouluissa pannaan pääpaino tarpeettomien koristetöiden valmistamiseen: virkaataan leveitä pitsejä, ommellaan seinävaatteita jms. Ja kuitenkin tapaa tyttöjä, jotka eivät osaa edes kutoa sukkaa, eivätkä ommella liinavaatteita. Kuinka moni suomalainen tyttö, joka kulkee hienosti pyntättynä, ky-

kenee itse ompelemaan omat pukunsa niin ettei hänen tarvitse viedä niitä kylään ompelijan valmistettavaksi?”²⁰

Viisi vuotta myöhemmin, vuonna 1886 kansakouluväki kokoontui seuraavan kerran. Aktiivinen fennomaani Fredrika Wetterhoff palasi artikkelissaan *Exelsior*-lehdessä neiti Högmanin ajatuksiin. Myös sen kertaisessa näyttelyssä esillä ollut suuri koristetöiden määrää ihmettytti.²¹ Vaikka Wetterhoff hyväksyikin sen, että nuorissa oli kasvatettava kauneustajua, hänen oli kuitenkin vaikea kuvitella köyhien kotien tarvitsevan ensisijaisesti leveitä pitsejä:

“Erään maalaiskylän raitilla kulki kaksi 11-13 vuoden välillä olevaa tyttöä, joiden kasvot olivat töhryiset, kampaamattomat hiukset riippuivat silmillä ja risasen puvun pusero oli kiinnitetty valtavalla nuppineulalla. Tällaisessa asussa he kulkivat pitkin tietä paimentaen pieniä siskojaan, jotka olivat yhtä likaisia ja risaisia, kuin hekin. Tällaisina vaelsivat nämä ‘suloiset olennot’ virkaten kyynärpätkää ja kahden tuuman leveätä pitsiä, joka oli niin mustaa, että voi ainoastaan hämärästi aavistaa langan olleen joskus valkoista. Missäpä muualla kuin kansakoulussa nämä lapset olisivat oppineet tuon jalon virkkuutaidon. Muuten oli heidän yleisasunsa huolestuttava osoitus

siitä, mitä koulu ei ollut opettanut heille.”²²

Vuonna 1885 Wetterhoff oli perustanut Hämeenlinnaan työkoulun, jossa kansakoulun päättäneille 11-12 -vuotiaille tytöille annettiin ammattiopetusta liinavaatteiden ompelussa, neulomisessa, virkkaustöissä, olkitöissä, puunveistossa ja geometrisessä piirustuksessa. Hän oli halunnut lähteä kouluttamaan työväenluokkaan kuuluvia tyttöjä, kuten hän asian ilmaisi anoessaan Hämeenlinnan kaupunginvaltuustolta vuokraavustusta vuonna 1886.²³ Täten Wetterhoffilla oli selkeä käsitys siitä, mitä tytöille kansakoulussa tuli opettaa. Hän jatkoi asiasta *Exelsior*-lehdessä:

“Kaikkein ensimmäiseksi on siis opetettava se mikä on tarpeellista. Siihen luumme kuuluvaksi: sukankutomisen ja -parsimisen, liinavaateompeleun ja -paikkaamisen, sekä lisäksi mitanoton, leikkaamisen ja yksinkertaisen pukuompeleun. Jos kansakoulu voi opettaa naisoppilailleen kaiken tämän, voivat mielellään pitsit, makrameet ja verhot mennä kaiken maailman tietä.”²⁴

Epäpätevien opettajien ohella vikaa oli hänen mielestään myös seminaarien käsityönopetuksessa:

“Sivistymättömästä kodista tulee nuori tyttö seminaariin oppilaaksi, jonka mielikuvitus täytetään kirjavalla joukolla erilaisia käsityölajeja. Mikä onkaan luonnollisempaa, kuin että hän koettaa toteuttaa ainakin jossain määrin niitä töitä myös omalla koululaan. Sitä vartenhan niitä kaiketi on opetettukin, eikä suinkaan vain hänen yksityiseksi ilokseen tai hyödykseen. Teemme siis sen luonnollisen johtopäätöksen, että kansakoulu on heijastus seminaarista myös tässä suhteessa [...]”²⁵

Vähitellen julkinen keskustelu siitä, mitä kansakoulujen käsityöissä tulisi opettaa, alkoi tuottaa tulosta. Vuonna 1889 Helsingissä Ateneumissa pidetyn seminaarien ja kansakoulujen käsityönäyttelyn tuotevalikoimasta voi päätellä, että tyttöjen käsityötunneilla valmistettiin hyödyllisiä esineitä aikaisempaa enemmän. Näyttelyssä oli esillä sukkanauhoja, kudintilkkuja, rannikkaita, kaulaliinoja, tomupyyhkimä, lapasia, lapsen töppösiä, sukkaa, sormikkaita, röijyjä, kudottuja huiveja, keinutuolin peittoja, sohvatyynyn päällisiä, lapsen leninkejä, nenäliinoja, esiliinoja, paitoja, paikkaus- ja parsintaharjoituksia, pitseillä ja reikäompeleuksilla varustettuja tyynynpäällisiä, miehen paitoja, leninkejä sekä kehruu- ja kankaankudontatöitä.²⁶

Suomen Naisyhdistyksen *Koti ja yhteiskunta* -lehden arvio Ateneumin näyttelystä oli suoepa. Tyytyväisenä lehti to-

Kansakoulupoikien veistotunnin tuoksinaa vuonna 1923. Pojat harjoittelevat sahaamista, hiomista ja tapittamista. Opettaja opastaa oppilasta mittanauhan käytössä. Tyttöoppilaat katselevat sivummalla. Kuva Museovirasto, kuva-arkisto

tesi takavuosien koristetöiden kadonneen ja tilalle tulleen käsitöitä, jotka

“selvästi ilmaisevat, että käsityöopetus kansakouluissamme on vakaantunut ja että sillä nyky-aikana on se kehittävä ja kasvatettava asema, jota kansakoulujemme jalo perustaja sille tarkoitti. [...] Kun koulutöitä asetetaan näytteille, niin ei tule niillä ainoastaan osoittaa oppilaitten taitoa, vaan myöskin systeemiä, jota opetuksessa noudatetaan, ja sehän tulee ilmi ainoastaan, jos koko jakso on esille pantu. [...] Koristelemattomuus sopii ennen kaikkea kansakouluille.”²⁷

Vuoden 1912 mietinnön jalanjäljissä kohti nykypäivää

1910-luvun alussa Keisarillinen Senaatti asetti komitean pohtimaan käsityöopetuksen tilaa ja tekemään ehdotuksen opetuksen kehittämiseksi. Vuonna 1912 valmistunut, suomalaista käsityöopetusta pitkälle 1900-luvulle linjannut mietintö *Kansakoulun käsityöopetus*²⁸ laati kehityslinjat ja yksityiskohtaiset ehdotukset sekä tyttöjen että poikien käsityöopetuksen sisällöiksi kansakoulun eri asteilla.

Käsityöopetuksen teoriaa komitea perusteli tytöille ja pojille yhteisellä sielutieteellisellä pohjalla, jolla viitattiin eri

aistien ja toimintojen kehittymisen tärkeyteen. Näköaistin ja tarkkojen havaintojen ohella tuntoaistilla oli keskeinen merkitys, sillä sen avulla lapsi oppi tuntemaan ulottuvaisuussuhteet eli tajuaamaan tilavuuden ja muodon. Aivojen harjaannuttamiseksi tarvittiin jatkuvaa käden harjoitusta, jonka kehittäminen oli syytä aloittaa varhain.²⁹

Kauneudentajun kehittämistä voitiin edistää sekä “kauniita malleja noudattamalla että muotojen omintakaisella sommittelulla”. Väriaistin kehittämiseksi komitea suositteli poikien käsityössä valmistettujen esineiden värittämistä vesivärillä tai öljymaalilla maalaamalla, mutta “jo tässäkin on oppilailla tilaisuutta oman [...] aistinsa mukaan valita väri ja tehdä se miellyttäväksi. Jos koululla on sopiva värimallikokoelma, helpottaa se tuntuvasti edellä esitettyä väritysopetusta”. Tyttöjen käsitöissä komitea näki enemmän mahdollisuuksia “väriaistin viljelemiseen”. Sen mielestä hyvä havaintoväline oli “kangastilkku- ja lankakokoelma, josta oppilaat voivat valikoida eri tarkoituksiin soveltuvia väriyhdistelmiä, ennenkuin ainekset hankitaan”.³⁰

Käsityön ja piirustuksen opetukseen esitettiin yhteistyötä: “Koristeiden sommittelemisessa valmistettujen esineiden pinnaalle on myöskin tilaisuutta kauneusaistin jalostamiseen. Käsityöopetus muodostuu siinä piirustuksen opetuksen täydennykseksi, se kun tarjoaa tilaisuus-

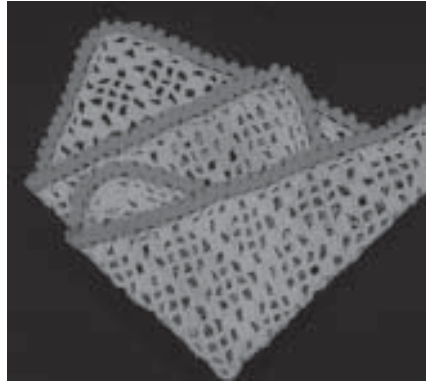
Ylistarolaisia opettaja Katri Heinosen ala- ja yläkansakoululaisia kevätnäytelytöineen. Vuoden aikana on askarreltu, punottu koreja, kirjailtu liinoja ja tehty kukkapöytiä. Kuva Museovirasto, kuva-arkisto

den piirrettyjen koristeiden soveltami-
seen todellisiin esineisiin.”³¹

Komitea otti kantaa myös tytöille ja pojille yhteiseen opetukseen. Erillistä opetusta puolsi se, että siirtyessään ylem-
pään kansakouluun oli sekä tyttöjen että poikien hyvä hallita jo valmiiksi siellä tarvittavat käsityön alkeet. Siitä huolimatta komitea päätyi suosittelemaan alemmalle kansakoululle yhteistä käsityönopetusta perustellen sitä sillä, että oppilaita on harjaannutettava keveysliikkeisiin ja näppäryyteen. Sormien taipuisuus on alemmassa kansakoulussa parhaimmillaan. Toiseksi syyksi komitea näki erillisen opetuksen kalleuden. Alemmissa kansakouluissa ei ollut valmiina mm. veistohuoneita eikä niissä tarvittavaa kalustusta. Samoin pätevien veistonopettajien puute oli ilmeinen. Ylemmässä kansakoulussa opetuksen eriyttäminen tyttöjen ja poikien kesken oli itsestäänselvyys.³²

Komitea myös laati yksityiskohtaisen ehdotuksen valokuvineen käsityönopetuksen sisällöiksi. Alemmassa kansakoulussa ensimmäisellä luokalla oli ompelua, virkkausta sekä savenmuovailua ja paperityötä. Toisella luokalla ompelua, virkkausta, verkonkudontaa tai palmikoimista sekä savenmuovailua ja paperitöitä.³³

Ylemmässä kansakoulussa pojilla puutyöt muodostivat keskeisen osan opetusta. Opetettavat asiat ilmaistiin perustyötapoina, joiden tekemistä harjoi-

Seinäjoen Marttilan kansakoulun 2. luokan tyttöoppilaan virkkaama pölyriepu vuodelta 1952. Luonnonvalkoisen puuvillalangasta tehdyn liinan reunaa koristaa oranssi nirkkoreunus. Suomen käsityön museon kokoelmat Kuva Suomen käsityön museo, Marjo-Riitta Simpanen

teltiin valmistamalla mm. leikkisänky, vesiratas, pannunalus, vaatekanneke, munahylly jne. Aiemmin opetuksessa oli käytetty ns. mallisarjoja aina siinä järjestyksessä, mihin esinemallit oli sarjaan asetettu. Komitean mielestä parempi vaihtoehto oli ns. työharjoitussarjojen käyttö. Sarja osoitti, mitkä otteet ja harjoitukset olivat kussakin työlajissa tarpeellisia, missä järjestyksessä ne oli opittava ja mitä työkaluja kulloinkin oli käytettävä.³⁴

Tyttöjen käsityönopetuksen suunnittelu noudatti samaa kaavaa, mutta oli siitä huolimatta esinekeskeisempää. Esimerkiksi toisen luokan villalankavirkkaustyöhön liittyvinä uusina työtapoina mainittiin pylväs sekä lisäämis- ja kaventamisharjoitukset ja tehtävinä esineinä

joku seuraavista: liivit, lakki, rannikkaat, pieni alushame, pienen lapsen hilkkoja, röijyjä tms. Kolmannen luokan neuletyössä kerrattiin siihen asti opittu. Neulottava esine oli tytön sukka ja täytenä toinen sukka.³⁵

Vuoden 1912 komiteamietinnön viitoittamien periaatteiden mukaan tuli moni sukupolvi vuosikymmenten ajan saamaan käsityöoppinsa. Anni Laine on muistellut vuoden 1925 kansakoulun käsityötunteja seuraavaan tapaan:

“Opettaja ilmoitti, että kaupunki eli koulu antaa paitakankaan. Kotona äidin pitää leikata sopiva paidan kaava tytöille. Kotona pyysin äitiä leikkaamaan paidankaavan. No, äitihän leikkasi. Oli iloinen, kun tuli tytölle ilmainen paita. Kotini oli hyvin köyhä ja en pysynyt ‘muodin’ mukana.

Hän leikkasi sanomalehdestä kaavan, jossa oli puolihihat ja pyöreä kaula-aukko. Kainaloihin oli leikattu nelikulmainen pala, jolla oli tarkoitus tehdä paidasta reilu kainaloista. Menin kouluun ‘kaavat’ mukana ja tulipa minun vuoroni esittää ‘kaavani’. Opettaja pyöritteli kaavaani ja kun sai käsiinsä ‘kainalolapun’, kysyi hyvin halveksien ja ivallisesti, että mikäs se tämä on. Arvaat kai, että luokka nauroi ja tunsin itseni hirveän tyhmäksi ja äitini

vielä tyhmemmäksi. No, minun kaavani mukaan ei paitaa leikat- tu, vaan jonkun samankokoisen tytön kaavan mukaan. Olin toi- saalta iloinen, sainhan siten muodikkaamman paidan.”³⁶

Vielä vuonna 1966 kouluhallituksen hyväksymissä tyttöjen käsityönope- tuksen ohjeissa³⁷ oli sama perusvire. Tavoitteena oli saada oppilaat omaksu- maan ”jokaisen naisen ja perheenäidin tarvitsema mahdollisimman monipuoli- nen tekstiiliainesten ja -valmisteiden tuntemus ja käsityötaito.” Valmistetta- vat esineet olivat tuttuja: lapasia, suk- kia, esiliinoja, käsityöpusseja jne. Ope- tuskäytäntö vakiintui tiettyjen esineiden valmistamiseen ja teknisten taitojen op- pimiseen. Näin siitä huolimatta, että vuoden 1966 opetusohjeisiin sisältyi myös luovan mielikuvituksen kehittä- mistä, omintakeisen työskentelyn har- joittamista sekä käsityöharrastuksen herättämistä.³⁸

Suuret ikäluokat muistavat hyvin, kuin- ka 1950-luvulla tytöt virkkasivat pata- lappuja, neuloivat sukkaa ja lapasia sekä ennen kaikkea ompelivat käsin pienen pienin aivipistoin puna- tai siniruu- dullisia käsityöpusseja ristipistoin kir- jailuin nimikirjaimin. Neljännellä luo- kalla ommeltiin nukke, sille alusvaatteet sekä mekko, käsin tietenkin³⁹. Alushame ja tossut virkattiin. Ylimääräisenä sai virkata myssyn omista langoista. Koti- taloukesiliina kuului kansalais- ja oppi- koulun opetusohjelmaan ennen koti-

talousopetuksen alkamista. Pakollinen reikäompelu ja pitsin virkkaaminen sai- vat monet inhoamaan käsitöitä loppu- iän. Ritva Laakso on muistellut 1950- luvun käsityötuntejaan:

“Vieläkin pulpahtaa mieleen jotain ohjeita, mitä yli 40 vuotta sitten koulussa tein, esimerkiksi sukan varteen tehty harkkoreu- nakoriste, jossa kudottiin kaksi yhteen ja kierto langalle jne. Kun reuna käännettiin kaksin kerroin, niin tuli kaunis harkkoinen reu- na.

Se aina jännitti, että minkä väri- sen langan tai kankaan saa, kun opettaja jakoi aineita. Saiko lem-

pivärin vai ei. Yöpaitakangas oli kaunis vaaleanpunainen ja siihen virkattiin lyhyiden hihojen suihin punaisella langalla koristevirk- kausta ja etumukseen kirjottiin helmilangalla muistaakseni kuvi- oita. Oli hyvä, että opetettiin joi- tain pistomalleja, niitä on myö- hemminkin halunnut joskus käyt- tää.

Ensimmäisiä käsitöitä oli myös käsityöpussi. Se oli punavalko- ruutuista kangasta ja siihen kirjailtiin vihreällä helmilangalla RH, jotka olivat nimikirjaimeni silloin. Pussi on edelleen jossain tallella.”⁴⁰

Saapasjalkaiset lappilaispojat veistotunnilla 1940-luvulla opettajansa kanssa Kolarin Koivumaan kansakoulun yhdistetyssä veisto-, voimistelu- ja juhlasa- lissa. Kuva Kainulaisen kuvaamo, Tornio, Museovirasto, kuva-arkisto

Poikien käsitöissä esineet liittyivät edelleen puutöihin tai sellaisiin töihin, jotka myötäilivät kehitystä teollisuudessa. Vuonna 1946 syntynyt veljeni on muistellut tehneensä kansakoulussa ainakin puunkantotelineen, leikkuulaudan, kukkaalustelineen ja kirveenvarren. Kouluissa höyläpenkki oli edelleen keskeinen työkalu. Oppikouluajana veljelläni oli onni saada radiotekniikasta kiinnostunut opettaja. Televisio oli tulossa ja radiotekniikka kehittyi muutenkin pitkin harppauksin. Veljeni kertoi tehneensä mm. kidekoneen ja tätä tietä hän löysi itselleen myöhemmin myös ammatin.

Peruskoulussa tasa-arvoisesti

Siirtyminen peruskouluun 1970-luvun alussa pakotti arvioimaan käsityönopetuksen merkitystä perin pohjin uudelleen. Teknisen kehityksen nopea eteneminen ja arvostus 1960-luvulla olivat heikentäneet käsityönopetuksen asemaa tuntuvasti. Jotkut olivat valmiita poistamaan oppiaineen aikansa eläneenä kokonaan tulevan peruskoulun opetussuunnitelmasta. Itse valmistuin käsityönopettajaksi keväällä 1968 ja muistan ahdistukseni, kun unelmani ammatti oli vähällä kadota kokonaan juuri valmistumiseni kynnyksellä.

Vuoden 1970 *Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä* kritisoi- tiin aiempaa käsityönopetusta mm. siitä, että opiskelussa oli erotettu jyrkästi

Pöllönkankaan koulun 9. luokkalaisten applikaatiotyö Kaiken maailman lapset, joka perustuu samojen oppilaiden 5. luokalla tekemiin kuva-aiheisiin. Yhteistaideteoksen tilaaja oli Oulun kaupunginkirjasto. Kuva Vuokko Isaksson

fyysinen ja henkinen toiminta ja pidetty edellistä vähempiarvoisena kuin jälkimmäistä. Kritiikkiä sai myös tyttöjen ja poikien erillinen opettaminen. Pidettiin välttämättömänä, että "roolijaosta on mahdollisuuksien mukaan pyrittävä vapautumaan". Peruskoulussa ei puhutaisi enää tyttöjen ja poikien käsityöstä vaan käden työstä ja käytännön taidosta. Oppiaineet nimettiin tekstiilikäsityöksi ja tekniseksi käsityöksi. Myöhemmin oppiaineen nimet lyhenivät muotoon tekstiilityö ja tekninen työ.⁴¹

Oppisisältö jäi uudistuksesta huolimatta perinteiseksi. Luovuudelle tosin vaadittiin lisätilaa:

"Töiden suunnittelun on tapahtuttava yhteistoimin oppilaiden kanssa. Pienissäkin asioissa oppilaan on saatava olla mukana suunnittelemassa muotoa, väriä, kokoa tms. Ei ole syytä pyrkiä siihen, että kaikilla oppilailla on samanlainen työ, vaan mahdollisuuksien mukaan on annettava sijaa yksilöllisyydelle ja oppilaan omille ratkaisuille."⁴²

Vaikka Cygnaeusta pidetään käsityönopetuksen ja työkasvatuksen uranuurtajana Suomessa, niin vasta peruskoulussa 1970-luvulla painopiste alkoi siirtyä todella työelämään valmentautumiseen ja työkasvatukseen. Paineita uudistukselle loi keskiasteen koulu-uudistus. On-

Peruskoulun 8-luokkalainen huovuttamassa suunnittelemaansa joululahjateksiiliä. Kuva Suomen käsityön museo, Anneli Hemmilä-Nurmi

gelmana oli, miten ohjata opiskelijat jatkokoulutukseen siten, että valinnat vastaisivat elinkeinoelämän työvoiman tarvetta. Kasvava epäsuhta ylioppilaaksi kirjoittavien ja korkeakoulujen aloituspaikkojen välillä vaati yhteiskunnalta uusia keinoja myös peruskoulun opetuksen suunnitteluun.⁴³

Vuoden 1975 opetussuunnitelmakomitea asetti yhdeksi pääperiaatteeksi koulutuksen ja työelämän yhteyden toteuttamisen. Keskeisin kysymys oli, miten toteuttaa “kasvatus työn kunnioittamiseen eri kouluasteilla ja millaisia yleis-tavoitteita asetettaisiin taidolliselle kasvatukselle eri kouluasteilla”. Tekstiilityön silloisen ylitarkastajan Pirkko Anttilan mukaan komitean tavoitteiden toteuttamisessa käsityönopetus tulisi ole-

maan avainasemassa. Opetuksessa oli siihen asti olleet tärkeintä esineet ja tekniikat. Nyt tavoitteiden tuli johtaa

“sukupuolirooleista vapaisiin, yleisesti sovelluskelpoisiin manuaalisiin perustaitoihin, nykyaikaisen tekniikan perusteiden ja sovellusmahdollisuuksien tuntemiseen, teknologisen kehityksen tuntemiseen, tälle alueelle kuuluvan kulttuuriperinteen toisaalta säilymiseen, toisaalta muuttumiseen, työsuojelun ja työturvallisuuskysymysten perusperiaatteiden tuntemiseen, uutta luovan ja soveltavan ideoinnin keinojen hallitsemiseen sekä motivoituneen työskentely-

asenteen kehittämiseen ja omaksumiseen.”⁴⁴

Käsityönopetuksen kielelle muutettuna tämä merkitsi Pirkko Anttilan mukaan sitä, että esinekeskeisen ajattelun sijaan pitäisi puhua siitä, kuinka

“oppilas hallitsee (käsi)työssä tarvittavat toimintaprosessit eli työn varsinaisen toteuttamisvaiheen eri menetelmät, kuinka hän omaksuu tiedollisesti (käsi)työssä tarvittavat käsitteet sekä tavantomaiset työtekniikat, työskentelymateriaalit ja työvälineet, kuinka hän hallitsee yksinkertaiset suunnitteluprosessit sekä omaa myönteisen suhtautumistavan yksin ja yhteistyössä toisten kanssa tapahtuvaan toimintaan. Näiden kaikkien oppilas ymmärtää voivan tapahtua sekä yksilöllisin keinoin käsityöllisesti että teollisesti massatuotannon keinoin, ts. oppilas oppii tuotannon periaatteet ja oppii suhtautumaan sekä kriittisesti että arvostaen erilaisiin tuotannon ja suunnittelutyön muotoihin. Oppilas oppii ymmärtämään asemansa sekä velvollisuutensa ja oikeutensa toisaalta kuluttajana, toisaalta mahdollisena tuotanto- ja työelämän yhtenä osatekijänä.”⁴⁵

Tämä näkemys, jonka pääarkkitehti Pirkko Anttila oli, alkoi kiinnostaa muitakin koulutyötä suunnittelevia. Selkeä

kytkentä työ- ja tuotantoelämään antoi käsityönopetukselle sen kaipaaman statusuksen ja oikeutuksen.⁴⁶ Suurten linjojen uudistamisesta huolimatta tekstiililyöntunneilla töitä tehtiin kuten ennenkin: viidennellä lapaset, seitsemännellä sukat ja paitapusero. Talousesiliina oli sentään muuttunut suutarin essuksi. Pitsinvirkkuu oli suosiossa. Syynä oli tietenkin se, että 1970-luvulla lähes jokamökissä naiset virkkasivat pitsisiä parisängynpeittoja. Kokeilunhaluisimmat opettajat etsivät ajan hengessä jotain uutta. Lapasten sijaan oppilaat saivat suunnitella neulenukkeja. Tärkeintä oli, että oppilas oppi neulomaan viidellä puikolla.

Teknisen työn luokkiin varsinkin yläasteilla alkoi höyläpenkkien rinnalle ilmaantua koneita poikineen. Myös joku poikamainen tyttö ilmaantui teknisen työn tunnille. Teknisen käsityön *POPS-oppaan* mukaan opetuksen tuli edelleen pohjautua poikien käsityön opetuksesta tuttuun kolmijakoon: puutyö, metallityö sekä kone- ja sähköoppi. Opetuksessa tuli ottaa huomioon tasapuolisesti elinkeinoelämän, teknologian ja talouselämän kannalta tärkeät alueet. Myös työsuojelun merkitykseen haluttiin kiinnittää erityistä huomiota.⁴⁷

Komiteamietinnössä mainittiin erikseen sukupuolten tasa-arvon edistäminen, mikä edellytti tekstiili- ja teknisen työn opettamista tytöille ja pojille osittain yhteisenä opetuksena. Ajatus toteutui nilkuttaen. Kolmannella luokalla puolet

luokasta oli lukukauden verran tekstiilistöissä ja puolet teknisessä työssä ja päinvastoin. Usein jako tehtiin tyttöjen ja poikien välillä. Neljännellä luokalla oppilaat valitsivat ja valitsevat edelleen joko tekstiili- tai teknisen työn.⁴⁸

1980-luvulla peruskoulua uudistettiin jälleen. Valtioneuvoston hyväksymät *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985* otettiin käyttöön lukuvuoden 1986 - 1987 alussa. Muutosta aikaisempaan merkitsi se, että 7. luokan opetushjelmaan sisältyvät tekstiili- ja tekninen työ olivat nyt

3. luokan teknisen työn tunti Kortepohjan koulussa keväällä 2003. Joel Heinonen sahaa naulakon tappeja. Takana opettaja Tauno Jussila toisen oppilaan kanssa. Kuva Suomen käsityön museo, Mikko Oikari

“kaikille yhteisiä oppiaineita. Tämän yhteisen opetuksen toteuttamiseksi kunnan opetussuunnitelmassa määrätään kaikille yhteinen oppiaine sekä teknisessä työssä että tekstiilityössä. Sisällöt valitaan teknisen ja tekstiilityön oppimäärästä ja niihin tulee kuulua teknisessä työssä tekniseen elinympäristömme ja kodin kannalta tärkeitä käytännöllisiä ja teknisiä taitoja.

Tekstiilityössä sen tulee lisäksi sisältää perheen ja yhteiskunnan jäsenille tarpeellista kuluttajan tekstiilitaitoa sekä vaatetuksen ja sisustuksen perusasioita. Kunnan opetussuunnitelmassa voidaan määrätä yksityiskohtaisesti tähän opetukseen käytettävä aika ja täsmennetään myös sisällöt. Tämän yhteisen opetuksen lisäksi seitsemännen luokan opetus voi eriytyä ala-asteella saavutettujen taitojen perusteella tekniseksi ja tekstiilityöksi, mikäli kunnan opetussuunnitelmassa niin määrätään.”⁴⁹

7. luokalla osan lukuvuotta tekniseen työhön osallistujat opiskelisivat tekstiilityötä ja päinvastoin. Käytännössä se tarkoitti, että pojat tulivat tekstiili- ja tytöt tekniseen työhön⁵⁰.

Toukokuussa 1987 kouluhallitus teki tutkimuksen yhteisen opetuksen toteutumisesta tekstiilityötunneilla. Tutki-

muksen tekijän Maija-Leena Nysténin mukaan

“[s]ukupuolten välisellä tasa-arvolla ymmärretään ihmisten samanarvoisuutta yksilöinä perheessä, työssä ja julkisessa elämässä. Tasa-arvon edistäminen merkitsee koulussa paitsi asennekasvatusta myös yhtäläistä koulutustarjontaa, samojen osallistumismahdollisuuksien suostamista pojille ja tytöille sekä opetuksen järjestämistä niin, että se vastaa oppilaan persoonallisuuden mukaisia luontumuksia”.⁵¹

Yhteistä opetusta annettiin pääosin 6-12 tunnin jaksoja ja se oli painottunut käytännön työskentelyyn. Tunneilla ommeltiin college-paitoja ja -liivejä, boxeri-shortseja, verryttelyhousuja ja esiliinoja. Asusteina valmistettiin kasseja, laukkuja, kynä- ja tarvikepusseja, otsapantoja, solmioita, solmukkeita ja vöitä. Sisustukseen liittyviä artikkeleita olivat tyynyt, tyynyliinat, seinäpussikot, pöytä- ja laudeliinat, pyyhkeet, patakintaat ja pannulaput. Vaate- ja tekstiilihuolto käsitti napin ompelua, vetoketjun vaihtoa, paikkaamista, repeämän korjaamista, parsimista, silitystä ja präsäystä.⁵²

Monet opettajat totesivat poikien opettamisen olleen antoisaa, mutta huomattavasti rankempaa kuin tyttöjen opettamisen. Pojat olivat tekstiilityön tunteille tullessaan usein ylimotivoituneita, mikä oli ongelmallista perustaitojen puuttuessa. He olisivat halunneet tehdä isoja ja vaativia töitä. Itsekin muistan pyyhkineeni hikeä useammin kuin kerran, kun pojat ajoivat ompelukoneilla rallia. Onneksi työt oli suunniteltu siten, että ompelukonerallin ajaminen oli mahdollista.

Tasa-arvotoimikunnan pääsihteeri Leila Räsänen käynnisti vuonna 1987 tutkimuksen tyttöjen ammatinvalinnan laajentamisesta koululaitoksessa osana Pohjoismaiden ministerineuvoston tasa-arvovaliokunnan käynnistämää ‘BRYT’ (suomeksi AVAA) -projektia. Räsänen mukaan opettajien kollektiivinen mielipide ei pitänyt sukupuoleen perustuvaa työnjakoa ongelmana tai tyttöihin kohdistuvia erityistoimia perusteltuina eikä katsonut, että koulun tehtävä olisi sukupuoleen perustuvan työnjaon vähentäminen. Käsityönopettajat torjuivat hänen mukaansa kokeilun kahdesta syystä. Se olisi merkinnyt heille lisätyötä ja vaatinut myös “ammatillista kehitystä peruskoululain edellyttämän uuden käytännön suuntaan”.⁵³

Miten vaihto-opetus sujui teknisen työn tunneilla? Luokanopettajaksi opiskeleva, vuonna 1974 syntynyt Tarja Linna on muistellut 1980-luvun teknisen työn vaihto-opetusta:

Peruskoulun 9. luokan tyttö järjestele lankoja. Lapasista puuttuvat vielä peukalot. Kuva Suomen käsityön museo, Anneli Hemmilä-Nurmi

“Jotakin vaihtokauppaa tehtiin neljännellä luokalla, kun lyhyen jakson aikana vaihdoimme osia. Tytöt valmistivat muun muassa tarjottimen, jonka pohjalevy oli opettajan kylätien laidasta löytämä vessanseinälevy. Opimme siinä sivussa kierrätystä ja hyötykäyttöä, mutta omalle ideoinnille ja toiveille ei juuri jäänyt tilaa. Neljän tytön luokkana olimme hyvin sopeutuvaisia ja ‘kilttejä’. Vastaan hangoittelematta toteutimme siis tarjottimenkin ja olimme onnellisia mahdollisuudesta kokeilla puutyön saloja.”²⁵⁴

Samanikäinen Titta Stenfors muistelee omia teknisen työn tuntejaan:

“Ala-asteen kolmannella luokalla opiskelimme [...] ‘pakollista puukäsityötä’ eli teknistä työtä. Luokka oli jaettu kahtia tyttöjen ja poikien kesken niin, että pojat olivat omana ryhmänään niin tekstiili- kuin teknisessä työssä ja samoin tytöt omana ryhmänä.

Puukäsitöistä minulle on jäänyt mieleen kynttilänjalka ja kirjatelineteline sekä avaimenperäripustin. Nämäkin työt toteutettiin tietyn mallin mukaan. Ainoa omaa luovuutta salliva työ oli se, kun saimme sahata puupalikoista erilaisia ja eri kokoisia kerrostaloja, jotka maalasimme iloisin väreihin. Suurelle levyille saimme myös

Peruskoulun 6. luokkalaisen Marianne Hyyrysen suunnittelema ja tekemä nukke vaatteineen. Työ palkittiin vuonna 1990 Lahdessa XVI Koulun Suurjuhlien yhteydessä järjestetyssä näyttelyssä. Kuva Vuokko Isaksson

maalata teitä ja rakentaa ‘kaupungin’. Tuo työ on jäänyt positiivisena kokemuksena mieleeni [...].

Teknisen työn osuuteni yläasteella kutistui siihen, että meille tytöille esiteltiin teknisen työn luokat ja näytettiin, miten porakone toimii. Tämän jälkeen saimme kunnian siivota toisen teknisen työn luokista.”²⁵⁵

Peruskoulun käsityöopetuksessa on tasa-arvon nimissä harjoitettu monenlaista kokeilutoimintaa. Siitä huolimatta olennaista tasa-arvoistumista ei ole tapahtunut. Tytöt edelleen valitsevat

pääsääntöisesti tekstiilin ja pojat teknisen. Tasa-arvotoimikunta on toistuvasti vaatinut oppiaineita yhdistettäväksi yhdeksi käsityönimiseksi oppiaineeksi kuitenkin siinä onnistumatta, koska tekstiili- ja teknisellä työllä on kehittämissävisioissaan opettajankoulutuksesta lähtien paljon toisistaan eroavia intressejä. Ristiriidan tunnustavat myös Tapani Kananoja ja Pirkko Anttila. Intressiristiriita ei ole ihme, sillä oppiaineiden historialliset lähtökohdat ovat alunperin pohjautuneet naisten ja miesten erilaiseen yhteiskunnalliseen asemaan ja työnjakoon. Alusta lähtien tekstiilityön opetusta on perusteltu kodissa tarvittavilla taidoilla. Vastaavasti teknisen työn opetus on myötäillyt tuotantolämässä tapahtuneita muutoksia.

Tekstiilityöopetuksessa tasa-arvon on kuviteltu löytyvän siitä, että kodissa tarvittavat taidot opetetaan tasa-arvoisesti myös pojille. Mikkelin maalaiskunnan Rantakylän ala-asteella käynnistyi syksystä 1985 eriytymättömän käsityön ja muiden kodintaitojen opetuskokeilu, jonka tavoitteena oli sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen. Kokeilussa opiskeltiin sekaryhmissä teknistä ja tekstiilityötä kolmannelta kuudenteen luokkaan. Kokeilun taustana oli tarve opettaa kaikille oppilaille välttämättömät tekstiilityön ja teknisen työn perusasiat, koska “kodin työt ovat lapsen ja aikuisen jokapäiväisiä asioita”. Opetusministeriön ylitarkastaja Alina Salonen innostui kokeilusta, sillä hän oli huomannut, että mm. työväenopisto joutui

järjestämään leskimiehille paitojenpesukurssin. Salosen mukaan tiettyjä perustaitoja pitäisi kaikkien osata sukupuolesta riippumatta. Tässä asiassa koulu ei ollut tullut riittävästi vastaan.⁵⁶

Rantakylän ala-asteen kokeilussa luovuuden kannalta huomionarvoinen piirre oli, että oppilaat tekivät kaikki samoja töitä ja yksilöllistä suunnittelua oli vähän. Viidennellä luokalla tehtiin mm. pullokori ja kaulaliina neulurilla neuloen.⁵⁷

Todellisen tasa-arvon tiellä on vielä monta kiveä kääntämättä. Ehkäpä kivien kääntäminen ei riitä, vaan on möyhittävä perinpohjin koko pelto. Tarja Linna on muistellut omia 1980-luvun peruskoulun käsityötuntejaan:

“Koulun käsityötunnit - näen silmissäni tyttöt kutomassa sini-mustia sukkaa istuen sievässä noin kymmenen oppilaan ringissä ja rupertellen hiljaa keskenään. Opettaja istuu pöytänsä takana ja tarkastelee töiden etenemistä. Aika ajoin joku nousee paikaltaan ikään kuin anteeksi pyydellen vaivaa opettajaa kysymyksellään sukan kantapäästä.

Kuva vaikuttaa pysähtyneeltä, aikansa eläneeltä kuin suoraan vuosisadan alun tyttökoulusta. Kuva on kuitenkin 80-luvun peruskoulun tekstiilityön tunnilta, minun käsityötunniltani.

Pienen kyläkoulun kasvattina opin kolmen luokkatoverini, jotka olivat kaikki tyttöjä, kanssa elämään ympäristössä, jossa tietyt rutiinit ja työtavat olivat aikanaan koettu hyväksi ja joita oli turha käydä muuttamaan. Opettajamme, juuri eläkkeelle jäämässä oleva topakka rouva, halusi oppilaidensa oppivan ’naisten perinteelliset taidot’ perinteisin menetelmin. Näin hän pyrki toteuttamaan periaatetta ’määrättyjä esineitä valmistamalla opittiin välttämättömät käsityötekniikat’.

Niinpä meille oli selvänä jo toisella luokalla, että kolmosella tehdään lapaset, nelosella sukat, viitosella villapaita ja kuutosella esiliina. Arvoitus sen sijaan oli, saisimmeko käyttää uusia kankaita tai uusia lankoja vai käyttäisimmekö loppuun entiset, vuosia sitten hankitut materiaalit. [...]

Jälkeenpäin huvittavalta tuntuvia tilanteita olivat esimerkiksi villapaidan mallin etsiminen ja tyynyliinan kirjominen kolmannella luokalla. Villapaitaan oli ensinnäkin tarjolla edelleen ne samat *Seitsemän veljeksien* langat, joita oli käytetty siihen mennessä lapasiin, sukkiin ja pipoon. Väri- valikoima muodostui vaaleansinisestä, valkoisesta ja mustasta. Se ’itu’ näissä langoissa tietysti

oli, että tehdyt tuotteet olivat ainakin ’sävy sävyyn’ [...]

Varsinaisessa mallin haussa meitä ohjasivat jo vuosia aikaisemmin ilmestyneet käsityölehdet. Näistä kokoelmista löytyi tasan yksi meidän taidoilla tehtävissä oleva malli ja niinpä me neljä tyttöä ryhdyimme neulomaan identtisiä villapaitoja.⁵⁸

Käsityöstäkö teknologiaa?

1970-luvulla peruskoulun teknisen työn luokat alkoivat muistuttaa pieniä teollisuushalleja ja työturvallisuudessakin oli päästy pitkälle. Mopoja korjattiin ja kaiutinkaappeja väsättiin. Tytöt olivat osalle opettajia ongelma. Nuorin tyttäreni valitsi teknisen työn, koska hän mielestään “sai kotona ihan riittävästi tekstiilityönopetusta”. Into lopahti heti alkuun. Löylykauha ei heti muistuttanut sitä, mitä sen opettajan mielestä piti. “Onko tämä nyt sitä naisen logiikkaa?” kysyi miespuolinen teknisen työn opettaja. Tyttäreni kertoi halunneensa kopaattaa kauhalla opettajaa päähän. Pakollisen pienoiskanteleen tekeminen vei soittotaidottoman tytön innon lopullisesti. Yläasteella hän valitsikin tekstiilin, saihan siellä ainakin itselle uusia vaatteita.

Historiallisesti ajatellen käsityötaito oli välttämätöntä silloin, kun tekniikkaa, koneita ja uusia energianlähteitä ei vielä oltu valjastettu ihmisen palvelukseen.

Jouko Kananoja on jaotellut poikien käsityönopetuksen kehityksen kolmeen jaksoon sitoen ne elinkeinoelämässä tapahtuneisiin muutoksiin. Alkeellisin tuotantotapa oli esiteollisen kauden käsityöläismäinen tuotantotapa, joten tuolloin hänen mukaansa käsityönopetus oli koulussa perusteltua. Teknistä työtä oli järkevää opettaa konetekniikkaan pohjautuvalla teollisella kaudella. Mutta nyt teknologiaan perustuva yhteiskunta tarvitsee yleissivistävää teknologian opetusta.⁵⁹ Kananojan mukaan käsityön opettaminen koulussa käsityö- tai teollisen kulttuurin ehdoin ei tuotantotoiminnan kannalta ole enää perusteltua. Tilalle hän toisi teknologiakasvatuksen:

“Koulun käsityönopetuksen olisi sisällöllisesti seurattava teknologian monipuolista kehitystä. Sen yhteys vanhaan perustaansa tulisi voida säilyttää, mutta opetusta olisi kehitettävä muuttuneen työn ja käsityön muuttuneen aseman mukaisesti. [...] Painopistettä koulutuksessa tulisi siirtää teknologian kaikkivoipaisuudesta sen valvontaan ja säätelyyn. Tämä edellyttää koulussa entistä parempaa yhteistyötä teknologisen ja luonnontieteellisen opetuksen välillä.”⁶⁰

Myös mm. Oulun yliopiston rehtori Lauri Lajunen on vaatinut peruskoulun käsityön opetuksen muuttamista kaikille oppilaille, niin tytöille kuin pojillekin, pakolliseksi teknologian opetuksesi.

Teknisen työn tunnilla 6. luokkalainen Milla Kaidesoja kokoaa sähkölukkoa. Jo rinnakkaiskoulujärjestelmän aikana sähköoppi kuului kansalaiskoulujen opetusohjelmaan. 1990-luvulta lähtien Suomessa on esitetty teknologiasvatuksen ottamista peruskoulun ohjelmaan. KuvaSuomen käsityön museo, Mikko Oikari

Hänen huolensa on kohdistunut IT-alojen miesvaltaisuuteen. Naiset muodostavat kuitenkin potentiaalisen lahjakkuusreservin. Käsityöt eriyttävät liikaa opetusta tyttöjen valitessa tekstiili- ja poikien teknisen työn.⁶¹ Oulussa vuonna 2002 sanomalehden palstoilla käyty keskustelu osoitti, että käsityöalan ammattilaisten keskuudessa vallitsee hyvinkin ristiriitaisia käsityksiä käsityönopetuksen nykytilasta. Seikka kertoo omaa kieltään siitä, millaisia paineita teknologiavetoisella yhteiskunnalla on 2000-luvulla käsityön opetuksellisten sisältöjen kehittämiseksi. Oulun yliopiston teknologiakasvatuksen lehtori Matti Lindhin mielestä tuntimäärän rajalli-

suuden takia on tarkkaan harkittava, mihin tunnit käytetään:

“Kun puolet kansastamme kulki saappaat jalassa, villasukkien kutominen koulussa oli hyvin perusteltua. Tilanne on niistä ajoista muuttunut merkittävästi. Nyt tarvittaisiin perustietoja ja -taitoja sähkötekniikasta, elektroniikasta ja automatiikasta. Kyse ei siis ole pelkästä käsityöstä, jonka senkin oppiminen on välttämättömyys laiterakentelussa. [...]”

Teknologiakasvatus on teknologiseen maailmaan kasvattamista. Käytännön koulutyön tasolla teknologiakasvatuksessa yhdistetään käden taitoja sekä materiaalis-luonnontieteellistä tietämistä ja taitamista.”⁶²

Kysyessäni Lindhin näkemystä siitä, mitä edellä sanottu tarkoittaisi esimerkiksi tekstiilityönopetuksessa, sain vastaukseksi, että ompelun sijaan voitaisiin tutkia sitä, miten ompelukone periaatteessa toimii. Nykyisin moniin teknisen työn luokkiin onkin opetustyöhön ilmaantunut mitä erilaisimpia teknologiarakentelutarjoja. Traditio jatkuu, sillä mallisarjoja käytettiin käsityönopetuksessa jo 1800-luvulla.

Tämänhetkinen tilanne peruskoulun teknologiakasvatuksen osalta on se, että vuoden 2005 syksyllä koko maassa käyttöön tulevilla uusilla peruskoulun opetussuunnitelmissa teknologian opetuksen katsotaan kuuluvan kaikkiin oppiaineisiin eikä sitä tulla opettamaan erillisenä oppiaineena.

Innovaatioita ja luovia ratkaisuja

Valtioneuvoston vuoden 2000 periaatepäätöksessä muotoilupolitiikasta⁶³ opetuksen painopistettä haluttiin suunnata muotoiluun:

“[k]eskeisessä roolissa muotoilukasvatuksen toteutuksessa ovat

Peruskoulun 7. luokan oppilaat Heidi Vätjus, Hanna-Leena Karhu ja Katja Mölsä Fellini -henkisissä asuissaan Koulun Suurjuhlilla Jyväskylässä vuonna 1995. Kuva Vuokko Isaksson

kuvaamataidon ja käsityön opettajat, joilla on mahdollisuudet antaa valmiudet muotoilun perustaitoihin: ongelmakeksiseen tehtäväratkaisuun, kulttuuriseen ajatteluun, ilmaisullisuuteen, innovatiiviseen suhtautumiseen työhön sekä esinemaailman hahmottamiseen ja hallitsemiseen. Näiden lisäksi muotoilun opetuksella voidaan vahvistaa lasten ja nuorten kykyä tehdä kulutus päätöksiä tai ympäristöä koskevia ratkaisuja ottaen huomioon muotoilun merkitys.”⁶⁴

Periaatepäätös mahdollistaa tekstiili- ja teknisen työn yhdistämisen yhteiseksi

käsityönopetuksiksi, mutta tarjoaa teknologiakasvatusta laajemman lähtökohdan käsityönopetuksen uudistustyölle. Jos materiaali- ja tekniikkakeskeisyyden sijaan pääpaino asetettaisiin suunnitteluprosessiin, osoittaisivat sekä tekstiili- että tekninen työ käyttökelpoisuutensa myös 2000-luvun maailmassa.

Teknisestä työstä voitaisiin kehittää teknologiapainotteista muotoilun opetusta, jossa suunnittelu ja toteutus ovat erillisiä prosesseja. Luonteeltaan suunnittelu olisi monentasoista tutkimustyötä. Tuotantoelämästä esikuvaksi sopisi vahvasti teknologiaan nojaava teollinen muotoilu, jossa on tyypillistä pitkälle edennyt työnjako. Kaapistoa cd-rom-puille ei ole mahdollista toteuttaa ilman hyvää tutkimustyötä ja etukäteissuunnittelua toisin kuin savikuppia tai tilkkutyötä, joissa muoto syntyy rinnan tekemisen kanssa ajatuksen, silmien ja käsien yhteistyönä.

Tekstiilityötä voitaisiin kehittää ilmaisulliseksi, käsityöllisin keinoin tapahtuvaksi muotoilun opetuksiksi, jossa suunnittelu ja toteutus etenisivät spiraalimaisesti samaa tahtia, mikä on käsityölle tyypillinen suunnitteluprosessi⁶⁵. Työn tekijä on samalla kertaa sekä suunnittelija ja toteuttaja tai tiiviissä vuorovaikutuksessa oleva työryhmä, jossa jokainen voi vaikuttaa työn lopputulokseen. Esikuvana voidaan pitää nykyistä käsityöläisyyttä, jossa käsityöllisin keinoin luodaan uniikkeja taideteoksia, joiden funktio on osittain sama kuin ku-

vataiteissa. Näin on tapahtunut erityisesti tekstiili- ja keramiikkataiteessa. Teknologian tarjoamia keinoja työssä käytettäisiin soveltuvin osin.

Kouluopetuksessa tehtävät tuotteet voisivat olla sekä käyttöesineitä että esteettisiä ja muita elämyksiä tarjoavia teoksia tai yhtä hyvin muotifarkkuja (= puukeutuminen, muotoilu, ompelu), nojatuolin uudistamista (= kierrätys, puun ja tekstiilin käsittely, ompelu), käsin tehtyä paperia (= kierrätys, vanhat työtavat, esteettinen kokemus) tai metalliromusta koottu taideteos (= esteettinen kokemus, muotoilu, metallityössä käytettävät työtavat).

Asettamalla suunnittelu opetuksen lähtökohdaksi voitaisiin painottaa juuri niitä asioita, joita tarvitaan tämän päivän työelämässä kuten luovaa ongelmaratkaisukykyä, innovatiivisuutta, kykyä suunnitella sekä kolmiulotteisen maailman hahmotuskykyä ja hallintaa. Tällä lähestymistavalla voitaisiin jättää myös lopulliset jäähyväiset sukupuolirooleja ylläpitävälle ajattelulle, mutta silti säilyttää naisten ja miesten vuosituhantisen käsityökulttuurin hienoimmat helmet ja samalla vastata 2000-luvun teknologisen tuotantoelämän vaatimuksiin.

Todellista tasa-arvoa edistäisi, jos sekä käsityöllinen että teknologiapainot-

teinen muotoilu olisivat pakollisia niin tytöille kuin pojille. Valinnaisinakin niitä voisi koulussa opiskella rinnakkain. Nythän tosiasiallinen valinta tehdään siirryttäessä neljännelle. Yläasteella asenteet ovat jo urautuneet ja aniharva poika tai tyttö valitsee valinnaisiksi sekä teknisen että tekstiilityön, vaikka se mahdollista olisikin. Tosin usein se ei ole käytännössä edes mahdollista.

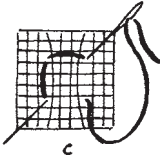
Myös kuvataiteen ja käsityön välinen yhteistyö kaipaava ajanmukaistamista ja järjeistämistä. Käsityönopetuksen suunnitteluprosessiin pohjautuva uudistaminen tarjoaisi nykyistä enemmän tilaa kuvataiteen opetukselle sekä kuvallisen viestinnän ymmärryksen ja osaamisen lisäämiseen. Samoin kotitalouden ja käsityön opetuksen välistä työnjakoa tulisi tarkastella uusien silmin. Kuluttajakasvatus voidaan liittää kokonaan osaksi kotitalouden opetusta, jota se jo monissa kouluissa on. Tosiasia myös on, että teknologisen ymmärryksen lisääminen jo peruskoulussa on tuotantoelämän kannalta välttämätöntä. Teknologista lukutaitoa voidaan pitää kansalais-taitona.

Uudistus olisi sisällöllinen ja työnjaollinen. Myöskään taloudellisia esteitä ei ole, sillä opetuksen kokonaistuntimäärät säilyisivät ennallaan. Käsitykseni mukaan se, miten oppiaineet sijoitettaisiin

ilman tuntimäärien lisäämistä, on lähinnä järjestelykysymys. Siltä osin uudistus ei tekisi ainuttakaan opettajaa työtömäksi. Vaikeinta onkin saada aikaan muutos asenteissa. Muutokset edellyttävät uudistuksia ennen kaikkea taitoja ja taideaineiden opettajakoulutuksessa.

Olen opettanut käsitöitä ilmaisullisena oppiaineena peruskoulussa viidentoista ja vapaassa sivistystyössä kolmenkymmenen vuoden ajan. Oppilaiden ikähaitari on ollut 9-80 -vuoteen. Kokeemukset ovat olleet innostavia, oppilaiden oppimistuloksia huimasti nostavia ja isoissakin ryhmissä eritasoisten oppilaiden työskentelyä ja oppimista myönteisesti tukevia. Ilmaisullisuus ei tarkoita taiteen tekemistä vaan uusien luovien ratkaisujen etsimistä ja löytämistä, vaikka sitten villasukkia neuuloen tai löylykauhoja takoen.⁶⁶

Peruskoulun tehtävä on opettaa perustaitoja. Käsien kautta ja avulla tapahtuva ajattelun kehittyminen on perustaito ja välttämätön edellytys myös abstraktille ajattelulle, jota puolestaan mm. teknologian ymmärrys edellyttää. Saamelaiset pitävät kädentaitoa yhtä olennaisena identiteetin rakennuspuuna kuin äidinkieltä. Näkemykseni mukaan samaa suomalaisetkin tarvitsevat, vaikka globaaleja olemmekin.⁶⁷

Viitteet

- ¹ Kananoja 1994, 11.
- ² Isaksson 1990, 28-39.
- ³ Isaksson 1990, 48.
- ⁴ Isaksson 1990, 55, 57.
- ⁵ Streng 1910, 83; Ks. myös Hagman 1910, 91.
- ⁶ Jauhiainen 2002, 18.
- ⁷ Uno Cygnæuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä, 1910, 14.
- ⁸ Mallikouluun kuului "alhaisempi kansakoulu" ns. lastentarhan kera, jota 5-9 -vuotiaat tytöt ja pojat kävivät yhdessä ja 10-15 -vuotiaille tarkoitettu "ylhäisempi kansakoulu", joka oli erillinen tytöille ja pojille; Ks. Halila 1963, 113.
- ⁹ Uno Cygnæuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä, 1910, 268, 284.
- ¹⁰ Raitio 1910, 15.
- ¹¹ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 1912:10, 61, 63.
- ¹² Canth 1944, 86-87; Ks. myös Isaksson 1990, 77.
- ¹³ Jauhiainen 2002, 35.
- ¹⁴ Uno Cygnæuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä, 1910, 14.
- ¹⁵ Jauhiainen 2002, 19.
- ¹⁶ Lehto 1985, 18, 130.
- ¹⁷ Halila 1949, 283.
- ¹⁸ Halila 1963, 29.
- ¹⁹ Isaksson 1990, 70-71, 76.
- ²⁰ Isaksson 1990, 74.
- ²¹ Blomstedt 1944, 42.
- ²² Blomstedt 1944, 42-43; Ks. myös Isaksson 1990, 75.
- ²³ Isaksson 1990, 62, 76.
- ²⁴ Blomstedt 1944, 43.
- ²⁵ Blomstedt 1944, 45.
- ²⁶ Isaksson 1990, 74.
- ²⁷ I. G. 1889, 12-13.
- ²⁸ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912.
- ²⁹ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 41.
- ³⁰ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 43-47.
- ³¹ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 47-48.
- ³² Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 89-90, 96-97, 148-151.
- ³³ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 93-96.
- ³⁴ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 97, 104, 113.
- ³⁵ Kansakoulun käsityönopetus, Komiteamietintö 10:1912, 148, 174-175.
- ³⁶ Isaksson, julkaisematon käsikirjoitus. VIA.
- ³⁷ Ks. Valtion oppikoulujen oppiennätykset Kansakoulun I-IX luokkien ennätykset Tyttöjen käsityön opetuksen ohjeita 1-13 kouluvuotia varten, 1966.
- ³⁸ Valtion oppikoulujen oppiennätykset Kansakoulun I-IX luokkien ennätykset Tyttöjen käsityön opetuksen ohjeita 1-13 kouluvuotia varten, 1966.
- ³⁹ Ks. myös Isaksson 1990, 78.
- ⁴⁰ Isaksson, julkaisematon käsikirjoitus. VIA.
- ⁴¹ Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I Opetussuunnitelman perusteet, Komiteamietintö 1970:A4, 47-48; Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II Oppiaineiden opetussuunnitelmat, Komiteamietintö 1970:A5, 338-339; Ks. myös Isaksson 1990, 80.
- ⁴² Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II Oppiaineiden opetussuunnitelmat, Komiteamietintö 1970:A5, 342; Ks. myös Isaksson 1990, 80.

- ⁴³ Isaksson 1990, 80.
- ⁴⁴ Anttila 1976, 4; Ks. myös Opetussuunnitelmakomitean I välimietintö, Komiteanmietintö 1975:33, 73-74; Isaksson 1990, 81.
- ⁴⁵ Anttila 1976, 4; Isaksson 1990, 81.
- ⁴⁶ Isaksson 1990, 81.
- ⁴⁷ Tekninen käsityö, POPS-opas, 1976, 1.
- ⁴⁸ Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II Oppiaineiden opetussuunnitelmat, Komiteanmietintö 1970:A5, 338; Isaksson 1990, 84.
- ⁴⁹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 207.
- ⁵⁰ Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II Oppiaineiden opetussuunnitelmat, Komiteanmietintö 1970:A5, 338.
- ⁵¹ Nystén 1987, 4.
- ⁵² Isaksson 1990, 86.
- ⁵³ Räsänen 1987, 20; Isaksson 1990, 85-86.
- ⁵⁴ Isaksson, julkaisematon käsikirjoitus. VIA.
- ⁵⁵ Isaksson, julkaisematon käsikirjoitus. VIA.
- ⁵⁶ "Mikkelin mlk:n Rantakylän ala-asteella kokeillaan: Pojat ja tytöt tekevät samoja käsitöitä yhdessä". HS 6.10.1987; Isaksson 1990, 87.
- ⁵⁷ "Mikkelin mlk:n Rantakylän ala-asteella kokeillaan: Pojat ja tytöt tekevät samoja käsitöitä yhdessä". HS 6.10.1987.
- ⁵⁸ Isaksson, julkaisematon käsikirjoitus. VIA.
- ⁵⁹ Kananoja 1994, 26-27.
- ⁶⁰ Kananoja 1994, 29.
- ⁶¹ Lajunen Lauri, "Yrittäjäyys ja työelämään sijoittuminen". K 22.2.2002.
- ⁶² Lindh Matti, "Koulutuksellinen tasa-arvo Käsityö ja teknologiakasvatus", K 3.4.2002.
- ⁶³ Ks. Muotoilu 2005! Valtioneuvoston periaatepäätös muotoilupolitiikasta 15.6.2000, 2000.
- ⁶⁴ Muotoilu 2005! Valtioneuvoston periaatepäätös muotoilupolitiikasta 15.6.2000, 2000, 32; Ks. myös Isaksson, "Bittejä, löylykauhoja ja villasukkia". K 28.3.2001.
- ⁶⁵ Käsityötuotteen suunnittelu- ja valmistusprosessin teoreettinen malli; Ks. Anttila 1993, 111.
- ⁶⁶ Ks. myös Isaksson, "Bittejä, löylykauhoja ja villasukkia". K 28.3.2001.
- ⁶⁷ Ks. myös Isaksson, "Bittejä, löylykauhoja ja villasukkia". K 28.3.2001.

Jyväskyläläisiä kansakoulupoikia koulukäsitöineen sodan jälkeen keväällä 1945. Kuva Ahti Rytönen, Keski-Suomen Muistiarkisto, Jyväskylän yliopisto